

EGLĖ ALEKNAITĖ

Vytauto Didžiojo universitetas

UŽGAVĖNĖS PANEVĖŽYJE IR JOSE KONSTRUOJAMOS TAPATYBĖS¹

Mardi Gras in Panevėžys and the Identities
Constructed in the Festival

SUMMARY

The aim of the article is to analyse the identity constructed in revived Mardi Gras (and other related festivals) using the case of festivals celebrated in Panevėžys. On the basis of archival data, newspaper publications and interviews with organizers and participants, the history of these festivals in Panevėžys is reviewed and the identity of community that unfolds in these festivals is analysed. The analysis reveals that Mardi Gras and related festivals have been organized since the end of the 1950's in Panevėžys. In Soviet times these events were related with the old customs of Lithuania and the region of Panevėžys, as well as with sport and all-Soviet Union culture. In the beginning of the 21st century the organizers of the town festival aimed to foster regional identity (i. e. identity of Upper Lithuania, Aukštaitija). The most emphasised Upper Lithuanian aspect in the festival is a variant of a jackstraw used; in this case it is Upper Lithuanian Gavėnas. However, it seems that the most popular opinion still is that Mardi Gras is an all-Lithuanian festival, which helps to foster national identity.

SANTRAUKA

Straipsnyje, pasitelkus Užgavėnių Panevėžyje atvejį, siekiama išanalizuoti gaivinamose Užgavėnėse (ir kitose su jomis sietose šventėse) konstruotą tapatybę. Remiantis archyviniais dokumentais, spaudos publikacijomis ir interviu su organizatoriais bei dalyviais, apžvelgiama šių švenčių istorija Panevėžyje ir nagrinėjama, kokia bendruomenės tapatybė per jas išryškėja. Atskleidžiama, kad Panevėžyje Užgavėnės ir su jomis susiję renginiai organizuoti nuo XX a. 6 deš. pabaigos. Sovietmečiu jie sieti ir su senaisiais lietuvių bei panevėžiečių papročiais, ir su sąjungine kultūra bei sportu. XXI a. pr. miesto šventės rengėjai siekia stiprinti regioninę – aukštaitišką – tapatybę ir ryškiausiai akcentuojamas aukštaitiškas šventės aspektas yra naudojama pamėklė – aukštaitiškas Gavėnas. Vis dėlto atrodo, kad iki šiol vyruoja samprata, kad Užgavėnės – bendra lietuvių šventė, padedanti konstruoti tautinę tapatybę.

RAKTAŽODŽIAI: Užgavėnės, kalendorinės šventės, liaudies kultūros gaivinimas, kultūrinė tapatybė.

KEY WORDS: Mardi Gras, seasonal festivals, revival of folk culture, cultural identities.

Tradiconalizmas, dažnai besireiškiantis senųjų kalendorinių švenčių gaivinimu ir šventimu naujuose kontekstuose, yra praktika, kurią pasitelkia įvairios ideologijos, institucijos, bendruomenės ir pan. Puikiai žinoma, kad įvairias tradiconalizmo formas naudodavo nacionalizmo ideologai², į etniškumą gana įtariai žvelgę sovietų ideologai³. Dabar mokslininkai vis dažniau kalba apie lokalių bendruomenių praktikas, kuriomis siekiama išskirtinumo platesniame etniniame, politiniame, ekonominiame darinyje: pastaruoju metu švenčių gausėja iš dalies dėl to, kad pajutusios kultūrinį sukrėtimą, kuri sukėlė staigūs struktūriniai pokyčiai, socialinis mobilumas ir globalizacijos procesai, bendruomenės nori sustiprinti savo tapatybę. Šventės bendruomenei gali suteikti viešumą, kuris stiprina jos įvaizdį ir tapatybę bei padeda sukurti patrauklų autentiškumą. Pačios šventės reprezentuoja unikalius ir autentiškus dalykus, vaišingumą ir prieinamumą, temas ir simbolius dalyviams ir žiūrovams⁴. Be to, teigiama, kad pastaruoju metu švenčių, festivalių gausėja ir dėl dabartinių Vakarų Europos ekonomikos ir vartojimo tendencijų: žmonės turi daugiau nei anksčiau laisvų pinigų ir išugdytą poreikį dalyvauti kultūrinių įvykių rinkoje⁵. Akivaizdu, kad dabartinis švenčių gaivinimas, jo poveikis bendruomenei ir jos tapatybei negali būti paaiškintas viena priežastimi.

Lietuvoje senoji kaimo kultūra, su ja siejami simboliai yra reikšminga nacionalinės tapatybės dalis, kai kurios tradicinės kalendorinės šventės yra įtrauktos į valstybinių lygmeniu formuojamą švenčių sistemą. Kita vertus, su folkloro ansamblių judėjimu įsitvirtinusi nuostata vertingomis laikyti ne apibendrintas lie-

tuviškas, o konkrečias lokales/regionines tradicijas, iš kaimo kultūros kilusias šventes leistų naudoti ne tik (ar ne tiek) lietuviškai, bet ir lokalinėms/regioninėms tapatybėms kurti.

Viena plačiausiai šiandien Lietuvoje švenčiamų senųjų kalendorinių švenčių yra Užgavėnės. Tai šventė, vienaip švęsta sovietmečiu, kitaip – atgavus Nepriklausomybę, ir jos istorija leidžia pamatyti įvairių ideologijų, tapatybės konstravimo praktikų raišką. Tad straipsnio tikslas – pasitelkus Užgavėnių Panevėžyje atvejį, išanalizuoti gaiviniuose Užgavėnėse (ir kitose su jomis sietose šventėse) konstruotą tapatybę. Siekiant šio tikslo, pirmiausia bus apžvelgta nagrinėjamų švenčių Panevėžio mieste istorija, o tuomet analizuojama, kokia bendruomenės tapatybė jose išryškėja.

Tyrimui pasitelkti įvairūs šaltiniai: 1) archyviniai kultūros institucijų (kultūros centro/rūmų, miesto vietos valdžios kultūros skyriaus) planai ir ataskaitos; 2) archyviniai švenčių scenarijai; 3) interviu su švenčių organizatoriais ir dalyviais; 4) spaudos publikacijos. Šie šaltiniai iš tiesų neleidžia susidaryti visuminio vaizdo apie visas vykusias Žiemos šventes ir Užgavėnes, pateikia gana siauro žmonių rato išpūdžius ir nuomones, o kartais – klaidingą informaciją (pvz., organizatoriai ne sykį pastebėjo, kad žurnalistai apie šventę rašė joje net neapsilankę)⁶. Vis dėlto šiuose šaltiniuose esančių duomenų pakanka šventėse perteikiamai vizijai ir jos sąsajoms su nacionalinės, regioninės ir lokalinės tapatybės konstravimu atskleisti. Be to, straipsnyje nebus aptariami senieji papročiai – ketinama gilintis į gaivinimo praktiką ir ją grindžiančias gaivintojų senųjų papročių interpretacijas.

UŽGAVĖNĖS IR ŽIEMOS PALYDOS SOVIETMEČIU

Ž. Šaknys teigia, kad domėjimasis Užgavėnėmis sustiprėjo 1959 m., ruošiantis 1960 m. dainų šventei⁷. Vis dėlto pagrįstesnis atrodytų A. Streikaus aiškinimas, jog požiūris į šią šventę pasikeitė dėl to, kad po Stalino mirties žmonės pajuto didesnę laisvę ir ėmė nesuvaldomai dalyvauti bažnytinėse šventėse. Tai savo ruožtu sukėlė valdžios susirūpinimą ir paskatino ieškoti naujų kovos su Bažnyčia formų⁸. Tad 1957 m. LKP CK priėmė nutarimą, kuriame siūlyta atkreipti dėmesį į senąsias liaudies tradicijas ir diegti archaizuotas, dekristianizuotas jų interpretacijas⁹. Netrukus Respublikinių liaudies kūrybos namų metodikos kabinetas parengė kelias įvairioms šventėms (tarp jų ir Užgavėnėms) rengti skirtas metodines priemones. Pažymėtina, kad nutarimu inicijuotoje politikoje akcentuotas tradicijų ikirikikščioniškumas, šventėse išlaikoma gana daug etnografinių detalių, net ir šventės pavadinimas – Užgavėnės.

Tikriausiai vadovaudamasis šiuo nutarimu 1959 m. Panevėžio kraštotyros muziejus surengė kelis Užgavėnėms skirtus renginius. Nutarimo idėją puikiai atspindi įžanga, kuria pradeda publikacija dienraštyje „Panevėžio tiesa“: „Tarybų valdžios metais sėkmingai atgaivinama senos lietuvių tradicijos.“¹⁰ Kaip rašoma muziejaus 1959 m. metinėje ataskaitoje, mintis surengti šiuos renginius kilo sukaupus ir neeksponuojant daug šiai šventei skirtos medžiagos, pasakojančios „apie panevėziečių papročius, jų gyvenimo būdą. Kilo klausimas, kaip supažindinti Panevėžio visuomenę su neeksponuojama medžiaga.“¹¹ Taigi vasario 6–7 d. (kitur

nurodoma 7–8 d.) „Spartako rūmų salėje buvo surengti kraštotyros vakarai „Užgavėnės prieš 50–80 m.“ (kitur nurodoma „Užgavėnės seniau“). Jų metu muziejaus direktorė J. Rimšalienė ir vyr. mokslinė bendradarbė D. Andrašiūnaitė skaitė pranešimus apie Užgavėnių istoriją ir papročių reikšmę: „Buvo kalbama apie užgavėnių šventimą Lietuvoje, apie burtus, susijusius su užgavėnių diena, maistą, karnavalą. Atskirai buvo analizuojamos paskiros kaukės suskirstant jas sekančiai: kaukės paimitos iš žmones supančios gamtos, tautosakinės ir kaukės pabrėžiančios socialinę nelygybę ir visuomenėje pasitaikančias negeroves.“¹²

Paskaitų metu Pionierių namų turistų-kraštotyryninkų būrelio nariai demonstravo svarbiausius Užgavėnių personažus: Morę, žydus, čigonus, Lašininį su Kanapiniu, giltinę, velnią, vienuolį, arklį, ožį ir kt. Buvo rodomas ir šių personažų elgesys: žydai siūlė pirkti įvairių prekių, čigonės būrė, vyko dvikova tarp Kanapinio ir Lašininio. Neapsieita be ideologinių interpretacijų – itin daug dėmesio skirta vienuolio ir velnio personažams: „Velnius gundė vienuolį-atsiskyrėlį, stengdamasis jį išvilioti iš pašventinto rato. Nepavykus sugundyti merginos portretu, bando su pinigų maišiuku. Pavyksta. Vienuolis-atsiskyrėlis, sugriebęs pinigų maišiuką, išbėga iš pašventinto rato ir patenka velniui į nagus.“¹³ Po pasirodymo persirengėliai vaišino žiūrovus blynais, vyko šokiai, B. Šemiotos vadovaujamas džiazos ansamblis grojo „masinius ir lietuvių liaudies šokius.“¹⁴

Renginys turėjo didelį pasisekimą, apie jį palankiai rašyta miesto dienraš-

tyje „Panevėžio tiesa“, buvo pageidavimų jį organizuoti dažniau. Panašūs vakarai pagal muziejaus pavyzdį kovo 1 d. „Žiemos pabaigos šventės“ buvo surengti „beveik visose miesto įmonėse, mokyklose ir kultūros namuose.“¹⁵ Muziejninkai teikė konsultacijas ir pagalbą, o VI ir I vidurinėse mokyklose šias šventes surengė patys¹⁶. Vis dėlto nepaisant panevėžiečių susidomėjimo, tokie renginiai kitais metais nebebuvo rengiami.

Nuo 1977 m. miesto vykdomojo komiteto kultūros skyrius ir kultūros rūmai su sporto taryba ėmė rengti Žiemos¹⁷ ar Žiemos palydų šventę¹⁸. Šventė švęsta savaitgalį, vasario pabaigoje–kovo pradžioje Berčiūnuose, šalia Panevėžio įsikūrusio miestelio pušyne, garsėjusiame pionierių stovyklaviete. Galima išskirti kelias šių Žiemos palydų dalis.

Pirmiausia šventė sieta su žiemos ir kitokio sporto šakomis, kurių rungtyse (pvz., virvės traukimo, slidinėjimo, važiavimo rogutėmis, futbolo, giros kilnojimo, orientavimosi) varžydavosi suvažiavę panevėžiečiai ir jų šeimos. Neatsitiktinai sveikatos ir žvalumo olimpiada „Iš Nemuno krašto į olimpines aukštumas“ prasidėjo būtent per 1981 m. Žiemos palydų šventę¹⁹. Vieno straipsnio autorė tiesiai šviesiai rašė, kad užsiėmimas fizine kultūra – „tokia juk, po teisybei, Žiemos šventės paskirtis.“²⁰ Apskritai 1980–1984 m. publikuotuose straipsniuose daugiausia vietos skirta sportinių rungtynių ir jų nugalėtojų aprašymui.

Kita šventės dalis – meno saviveiklininkų pasirodymai²¹. Grodavo įvairūs kolektyvai, bet ilgainiui ji imta sieti su liaudiška muzika ir galiausiai – su folkloro ansambliais. Spaudoje publikuotuose aprašymuose retai nurodyti konkretūs

kolektyvai. Vis dėlto aišku, kad kartais dalyvaudavo ir iš kitur atvažiavę folkloro ansambliai – pvz., Kauno medicinos instituto studentų etnografinis ansambelis²². Šalia vykdavo mugė ir prekyba saldumynais, arbata, šašlykais, blynais ir pan. – „kvepėdavo visas šilas“²³.

Straipsnyje nagrinėjamos problemos kontekste įdomiausia šventės dalis – karnavalas. Jame pasirodantys personažai ilgainiui keitėsi. Pagal juos ir su jais susijusius renginio scenarijus galima išskirti tris šventės raidos etapus: 1977–1981 m. (Senis Šaltis, Pavasaris ir įvairūs, su Užgavėnėmis nesusiję personažai), 1982–1984 m. (Senis Šaltis, Pavasaris ir su Užgavėnėmis susiję personažai) ir 1985–1988 m. (Gavėnas, Užgavėnių personažai).

Pirmajame etape karnavalo siužetas buvo Senio Šalčio išlydėjimas ir Pavasario sutikimas²⁴; eisenoje pasirodydavo kiti kaukėti personažai – įvairiausi iš tuometinės populiariosios kultūros kilę veikėjai (pvz., 1979 m. daktaras Aiskauda)²⁵. Šiuo atveju konstruotos sąsajos ne su senąja, o su tuometine sąjungine kultūra.

Antrajame etape, 1982–1984 m., šalia Senio Šalčio ir Pavasario galima buvo pamatyti ir tradiciškesnių Užgavėnių personažų, pirmiausia – Kanapinį ir Lašininį. Jie veikė kaip Senio Šalčio ir Pavasario padėjėjai ar jų komandų nariai. 1984 m. pasirodo Morė (laikraščio straipsnyje įvardyta kaip Žiema). Scenarijų siužetai grįsti žiemos atstovo Senelio Šalčio valdžios perdavimu Pavasariui. Kadangi abu personažai suvokti kaip teigiami, jiems atstovaujantys Lašininis ir Kanapinis puikiai tiko intrigai sukelti: Lašininis, kaip neigiamas veikėjas, priešinosi ir kovojo su teigiamu Kanapiniu, provokavo ir gundė gerąjį Senį Šaltį. Ki-

ti personažai, atrodo, nors ir buvo panašūs į tradicinius, savo tradicinių vaidmenų paprastai neatlikdavo – tiesiog pasirodydavo kaukių eisenoje arba kovodavo už tą pagrindinį personažą, kurio palydai buvo priskirti. Vis dėlto bent jau paviršutiniškai šventė imta sieti su bendra lietuviška liaudies tradicija.

Vertinant 1979–1984 m. scenarijus, daugiausia dėmesio buvo skirta sportui, o su persirengėliais susijusi programa buvo gana trumpa, tarsi įvadinė šventės dalis. 1979 m. ji truko 15 minučių²⁶. Turbūt labiausiai išplėtotas šio laikotarpio siužetas naudotas 1984 m. šventėje. Prie įvažiavimo į Berčiūnų pušyną žiūrovus pasitiko du Žiemos karalystės sargai. Norintys į ją patekti, turėjo atlikti sargų duodamas užduotis – pasakyti eilėraštį, sudainuoti dainelę ir pan. Palei pagrindinį pušyno taką stovėjo iš sniego nulipdytos statulos – sniego bobos, gyvūnai, pilys – ir buvo įsikūrusios kelios stovyklavietės su laužais, kuriose burėsi čigonai, miško dvasios, žvėrys ir kt. Praeinantiems žiūrovams čigonai būrė ateitį, šokdino, dainavo. Centrinėje pušyno aikštelėje stovėjo iš sniego pastatyti Senio Šalčio rūmai. Prie jų atbėgo miško dvasios kviesdamos Lašininį ir šaukdamos, kad atvažiuoja Pavasaris. Lašiniui su Seniu Šalčiu išėjus iš rūmų, pastarasis pareiškė, jog Pavasario jam nereikia, ir pakvietė savo kariuomenę (Lašininį ir miško dvasias?) bei žiūrovus ruoštis mūšiiui. Netrukus pasirodė deglais nešina Pavasario kolona: čigonai, žvėrys, gyvuliai, paukščiai ir Kanapis su „Žiemos boba More“. Jų tikslas – uždegti prie Senio Šalčio rūmų laužą ir sugriauti Žiemos karalystę. Žiemos kariuomenės puolama Pavasario komanda ėmė trauk-

tis, nes neturėjo savo vado – Pavasario. Komentatorius žiūrovams pranešė, kad šis pasirodys tik išgirdęs visuotinę dainą. Žiūrovai su saviveiklininkais uždainavo „Atskrend sakalėlis per žalią girelę“, pasirodė Pavasaris, laužas buvo uždegtas, Senis Šaltis pasidavė ir perdavė valdžios lazda Pavasariui. Galiausiai šis paskelbė sportinių varžybų pradžia²⁷.

Trečiajame etape, 1985–1988 m., Senio Šalčio ir Pavasario nebeliko, Morę pakeitė aukštaitiška pamėklė Gavėnas. Šventės pokyčius galima sieti su nauju, už ją atsakingu darbuotoju. Tais metais šią renginio dalį kūrė režisierius-metodininkas G. Kerbedis – jaunas, po studijų Valstybinės konservatorijos Klaipėdos fakultete grįžęs specialistas. Studijų metais jam teko dalyvauti Užgavėnių karnavale Palangoje, mokytis su etnine kultūra susijusių dalykų, klausytis N. Vėliaus paskaitų. Po studijų G. Kerbedžiui buvę aišku, jog „ta šventė susiformavusi pagonybės laikais ir kad tai, žinoma, žemdirbių šventė, kurie laukia pavasario, kuriems reikia pavasario, susijusi su gamtos ciklais. Ir iš tiesų tas pavasario laukimas, žiemos išprašymas yra visuose kraštuose labai būdingas dalykas ir kad čia kažkokių ypatingų dalykų nėra.“²⁸ Šis režisierius rašydavęs ir scenarinius planus. Juose akiai matytų švenčių nekopijavęs, bet bandęs prikelti senąsias aukštaitiškas tradicijas. Joms atstovavo ir Gavėnas, kuris būdavo nešamas per visą Berčiūnų šilą, įkurdinamas pagrindinėje šventės aikštelėje, o paskui sudeginamas.

Šiuo tarpsniu šventė išlaikė svarbią sportinę dalį, kurią kiek toliau, atskiroje erdvėje rengė sporto skyrius. Vis dėlto pagrindinė vieta buvo aikštė su Gavėnu ir scena, kurioje koncertuodavo folkloro an-

sambliai ir kapelos, buvo mokoma šokių ir žaidimų. Joje vykęs veiksmas „suteikė šventei tą veidą, kuris buvo ne sporto šventė. Esmė buvo tokia – tai šventė, labiau linkusi į liaudiškąsias tradicijas.“²⁹

Iš šių trijų dalių susidedanti šventė buvo „tokia iškyla gamtoje su gausybe Užgavėnių elementų, senųjų švenčių ir su gausybe sportinių varžybų. [...] ten suvažiuodavo miestas daugiau tiesiog pabūti gamtoje pagal siūlomą programą.“³⁰ Ir žiūrovai iš šio šventės reikšmių mišinio parsiveždavo nevienodus išpūdžius. Šiuo metu kalbinti anuometinėje šventėje dalyvavę žmonės apie ją pasakojo skirtingai. Pavyzdžiui, L. Vilienė 1988 m. į Berčiūnus važiavusi „jau kaip ir Užgavėnių švesti“, bet iš esmės šis renginys jai daugiau asocijuojasi su žiemos sporto švente³¹.

Tad jau sovietmečiu išryškėjo kelios Užgavėnių interpretacijos ir sąsajos su įvairiomis tapatybėmis. 6 deš. kalbėta ir apie panevėžiečių papročius, ir apie bend-

rą lietuvišką šventės tradiciją bei žemaitiškus personažus. 8–9 deš. šventėje naudoti ir tuometiniai sąjunginiai personažai, ir aukštaitiška pamėklė Gavėnas. Šiandien kalbinami Berčiūnuose rengtų švenčių liudininkai išsako skirtingas nuomones apie savo išpūdžius. Vieni teigia, kad tai tebuvę renginiai, kurių metu buvo galima įsigyti deficitinių skanėstų, kiti pasakoja jau tada supratę, kad tuomet iš tiesų švėstos Užgavėnės. Net neprisimindami, kaip šventes Berčiūnuose suvokė anuomet, bent kai kurie jose dalyvavę žmonės jas vertina kaip aplinkybes, kuriomis pirmą kartą susidūrė su Užgavėnėmis³². Prisiminimais apie Žiemos palydas Berčiūnuose rėmėsi ir kai kurie vėlesnių Užgavėnių organizatoriai. Pavyzdžiui, 1995 m. „Panevėžio balse“ paskelbtame skelbime aiškios aliuizijos į Berčiūnų žiemos šventes ir turbūt būtent jos turėtos omenyje tvirtinant, kad „Šiomet Žiemos palydų šventė Panevėžyje bus surengta po kelerių metų pertraukos.“³³

UŽGAVĖNĖS

1989 m. šventė jau vadinama Užgavėnėmis³⁴. Pavyzdžiui, šitaip pavadintą šventę šventė ir ugdymo institucijos. Tiesa, vartotas ir Žiemos palydų pavadinimas, kartais juo aiškinta Užgavėnių šventės prasmė, kartais šitaip įvardinama pati šventė³⁵.

Atgavus Nepriklausomybę, Užgavėnėmis pirmiausia susidomėjo pavieniai entuziastai, tiesiogiai su etnine kultūra ir viešų kultūrinių renginių organizavimu nesusijusios organizacijos. Šventę rengė daugelis ugdymo institucijų, pavienių entuziastų grupelės, įmonės, namų bendrijos, kitos organizacijos. Pavyz-

džiui, savotiškos Užgavėnės – Užgavėnių pasilakstymas (sveikatos bėgimas) – bent trejus metus (1993–1995 m.) rengtos prie „Čičinsko“ aludės. Žmonės kviesti nerungtyniaujant kelis kartus apibėgti aplink šalia esančią 7 vidurinę mokyklą. Skatinta ateiti su kaukėmis, o įdomiausioms kaukėms, smagiausiems dainininkams buvo numatyti prizai. Šventėje grodavo muzikantai, vykdavo nedidelė mugė, vaišintasi blynais. Vis dėlto turbūt svarbiausias šio renginio akcentas – sveikatingumas³⁶. 1996 m. pensininkams Užgavėnių šventę su More, dainomis ir vaišinimusi blynais Butų ūkio tarnybos

salėje šeštadienio popietę surengė pensininkų „Diemedžio“ klubas³⁷. 2004 m. Jaunimo integracijos galimybių centras ir Margaritos Rimkevičaitės mokykla Bistrampolio dvare surengė Užgavėnes, skirtas miesto jaunimo organizacijoms. Šventėje būta sportinių rungčių, persirengėlių, deginta Morė³⁸. Ilgainiui Užgavėnėmis susidomėjo ir verslininkai, ėmė siūlyti su jomis susijusių akcijų. Pavyzdžiui, 1997 m. Užgavėnių dieną pirkėjus nemokamai blynais vaišino parduotuvėje „Pas Juozapą“³⁹.

Kaip viešą, visiems miestiečiams prieinamą šventę Užgavėnes nuo 1991 m. rengė Vaikų estetikos mokykla. Renginys buvo skiriamas pirmiausia pačios mokyklos vaikams, mokytojams ir tėveliams, bet ne vienerius metus rengiant viešose miesto erdvėse, jį stebėdavo bei daugiau ar mažiau jame dalyvaudavo ir kiti miestiečiai. Pradžioje nuolatinės vietos šventė neturėjo: ji švęsta ir prie „Ekranų“ kultūros rūmų (1991, 1994 m.), ir Nepriklausomybės aikštėje (1992, 1998 m.), ir kitose miesto erdvėse (pvz., 1993 m. prie „Garso“ kino teatro). Nuo 1995 m. daugiausia švęsta prie Vaikų muzikos mokyklos. Šventės pagrindas – persirengusių mokyklos pedagogų vaidinimas, parengtas daugiausia remiantis populiaria etnografinė literatūra, iš esmės P. Dundulienės knygomis. Taip pat dainuota, šokta, valgyti blynai, deginta pamėklė (spaudoje minėta deginama Morė). Daugelis vaikų dėvėdavo mokykloje pasidarytas, mažai ką bendra su tradicija turinčias kaukes. Prie šventės vyksmo prisidėdavo įvairūs kolektyvai: pavyzdžiui, 1992 m. dalyvavo Vaikų choreografijos kolektyvas, A. Markuckio Vežimo tea-

tras, „Diemedžio“ klubas, Švč. Trejybės bažnyčios jaunimo choras⁴⁰.

Nuo 1992 m. viešas Užgavėnes rengė turgaus „Tau, žemdirby“ administracija.

Rengta ir kitokių Užgavėnėms skirtų renginių. Pavyzdžiui, 1992 m. vasario 21 d. Etninės kultūros skyrius kvietė į Juozo Kudirkos paskaitą „Užgavėnių papročiai ir jų archajiška prasmė“ G. Petkevičaitės-Bitės viešojoje bibliotekoje⁴¹. 1998 m. Kraštotyros muziejaus Bajorų salėje muziejininkė V. Vasiliauskaitė skaitė paskaitą apie Užgavėnių papročius, buvo rodomas filmas apie Miežiškių folkloro ansamblio kaukes ir kieminėjimą, mokyta dainų, klausytasi persirengėlių oracijų⁴². 2001 m. „Žiburėlio“ vaikų bibliotekoje surengta Užgavėnėms skirta popietė, per kurią skaitytojams ir kitiems moksleiviams apie šventės papročius pasakojo, patarė, kaip šiandien klasėje, mokykloje ir namuose ją švęsti, Užmokyklinės veiklos centro etnografinio būrelio vadovė J. Milerienė, apie kaukes pasakojo dailės mokytoja A. Karsokienė⁴³. 2010 m. Kraštotyros muziejuje edukologė A. Sidorovienė surengė edukacinę programą, skirtą Užgavėnių kaukių gamybai⁴⁴. Populiarios tapo tautodailininkų ir vaikų Užgavėnių kaukių parodos, rengtos bibliotekose, kultūros centruose, ugdymo institucijose⁴⁵. Per parodų atidarymus bent kartais plačiau pasakota apie pačią šventę, pasirodydavo folkloro ansambliai. Rengti ir pedagogams skirti metodiniai renginiai: pavyzdžiui, 1998 m. lopšelio-darželio „Vaivorykštė“ auklėtoja L. Vaičelienė savo kaukių gamybos patirtį perteikė seminare, skirtame miesto ikimokyklinių įstaigų auklėtojoms. Renginyje supažindinta,

kaip gamintis kaukes iš papje mašė, batų dėžių ir kartono⁴⁶.

Populiarios buvo vaikštynės po miesto įstaigas ir butus. Spaudoje jos minėtos 1992, 1993, 1997, 1998, 2001, 2002, 2009 m. Dažniausiai lankytasi įstaigose, įsikūrusiose aplink Laisvės aikštę (pirmiausia – Savivaldybėje), laikraščių redakcijose. Turbūt aktyviausi tokių akcijų dalyviai – folkloro ansamblių nariai, kultūros rūmų darbuotojai⁴⁷. Po butus vaikščiodavo daugiausia vaikai. Dalis žmonių šią veiklą vertino kaip mūsų kaimiškosios atminties raišką ir ragino vaisingai priimti mažuosius persirengėlius⁴⁸. Vis dėlto ne sykį įvairiomis progomis išsakyta, kad šis paprotys, ypač dabartinis jo variantas, yra gana netikęs. Pavyzdžiui, 1998 m. piktintasi, kad gausiai po butus vaikštantys persirengę vaikai (Užgavėnių dieną neretai pasirodydavo bent kelios persirengėlių komandos) iš tiesų užsiima pasipinigavimu, o jų tėvai nesi rūpina, kur atžalos bastosi vakarais⁴⁹. Buvusi mokytoja A. Frankienė teigė, kad dabartinis Užgavėnių šventimas jai ne labai patinkas: „Kai nepažįstami vaikai ateina blynų, paprašau jų padainuoti. Deja, dainuoti jie nemoka. Be to, Užgavėnės – pusbernių, paaugusių piemenų ir suaugusiųjų šventė, nes ji skatina vaisingumą, kad gyvuliai daugiau prieauglio atsivestų, žemė geriau derėtų. Mažiems vaikams nederėtų į tai kištis.“⁵⁰

Miesto dienraščiuose publikuota ir glaustų aprašymų, sveikinimų su Užgavėnėmis bei išsamesnių straipsnių apie šią šventę. Sveikinimuose ji dažniausiai įvardijama kaip linksma pavasarinio virsmo šventė⁵¹. 1994 m., remdamasis P. Dundulienės ir A. Vyšniauskaitės darbais, žurnalistas L. Genys parengė straips-

nį, kuriame aptarė kai kuriuos šventės papročius, įvairiuose etnografiniuose regionuose žinotas pamėkles. Užgavėnės pristatytos kaip ypač prasminga kaimo žmonių šventė, susiejanti ikikrikščioniškus ir krikščioniškus elementus bei rūpinamąsi derliumi. Vis dėlto ir miestiečiams ši šventė prasminga: joje skleidžiasi mūsų kaimietiškoji prigimtis, suteikiama proga pagalvoti apie ką nors gražaus, šviesaus⁵². Tais pačiais metais publikuotas muziejininkės V. Vasiliauskaitės straipsnis, kuriame Užgavėnės pristatytos kaip apeiginė šventė, skirta žemei pažadinti, papasakota apie Panevėžio krašto papročius⁵³. 1995 m. publikuotame straipsnyje mokytoja kraštotyrininkė L. Lapinskienė pasakojo apie įvairių Lietuvos vietovių Užgavėnių papročius, šią šventę apibūdino kaip seną, daug ikikrikščioniškos pasaulėžiūros reikšmių turinčią žemdirbių šventę⁵⁴. Tais pačiais metais muziejininkė V. Vasiliauskaitė pasakojo apie Panevėžio krašto Užgavėnių papročius, į kuriuos derėtų atkreipti dėmesį šių dienų šventėms rengėjams, dažnai nepaisantiems lokalinių ypatumų⁵⁵. 1996 m. šalia kvietimo į Estetikos mokyklėlės rengiamą šventę publikuotas vaikams skirtas straipsniukas apie tai, kaip pačiam pasigaminti paprasčiausią kaukę⁵⁶. 1997 m., kviesdama į miesto šventę, žurnalistė N. Norvilienė papasakojo ir apie Užgavėnių papročius⁵⁷.

Tad atgavus Nepriklausomybę, Panevėžyje Užgavėnės ir įvairius su jomis susijusius renginius ėmė rengti daugybė įvairių organizacijų, bendruomenių ir pavienių entuziastų, kurie vienaip ar kitaip miesto kontekste naudojo skirtingus senųjų Užgavėnių elementus: persirengėlių vaikštynes ar vienoje vietoje vyks-

tančias praktikas. Individualiomis iniciatyvomis grindžiamų Užgavėnių švenčių struktūroje išsiskiria kelios dalys: paprastai šias šventes sudarė muzikantų ar dainuojančiųjų grupės programa, grindžiama personažų pristatymais ir pasirodymais, blynų valgymas ir pamėklės deginimas. Dažniausiai šios šventės rengtos gana nedidelei savai bendruomenei. Sunkumą nors tvirtai teigti apie įvairių šven-

tėjų požiūrį į nacionalumą, regioniškumą ir lokalumą, su jais susijusių tapatybių konstravimą ir raišką šiose šventėse – tam reikėtų kitokių šaltinių ir tolesnių tyrimų. Vis dėlto akivaizdu, kad šventė laikyta vertingu paveldu, šventimo iniciatyva kilo „iš apačios“, išryškėjo keli, iš esmės bendri lietuviški šventės akcentai, o specialistai publikacijose atkreipė dėmesį ir į aukštaitišką tapatybes.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Straipsnis parengtas vykdant projektą „Kalendorinių švenčių (re-)konstrukcijų santykio su lietuvių tapatumu tyrimai“, finansuojamą Lietuvos mokslo tarybos pagal nacionalinę mokslo programą „Valstybė ir tauta: paveldas ir tapatumas“ (sutarties nr. VAT-30/2012).
- ² Petko Hristov, „Use“ of the Holiday for Propaganda Purposes: the „Serbian“ *Slava* and/or the „Bulgarian“ *Sabor*, *Ethnologia Balkanica*. 2002, 6, p. 69–80.
- ³ Olga Pashina, Interaction between a Folk Calendar System and the System of Soviet Holidays, *The Ritual Year 3: The Ritual Year and History*, 2008, 44–50; Catriona Kelly, Svetlana Sirotinina, I didn't understand, but it was funny: Late Soviet Festivals and their Impact on Children, *Forum for Anthropology and Culture*. 2009, 5, p. 254–300.
- ⁴ Lennart Fjell, Contemporary Festival: Polyphony Of Voices And Some New Agents, *Stud. etnol. Croat*. 2007, 19, p. 131–132; Juraj Buzalka, *Ethno-tourism and social change in south-east Poland*. London, 2007. <https://www.mecon.nomadit.co.uk/pub/conference_epaper_download.php?PaperID=1395&MIMEType=application/pdf> [2014 03 13]
- ⁵ Fjell, Contemporary..., p. 130–131.
- ⁶ Interviu su Dalia Gaspariūniene, Lina Viliene; plg. interviu su Dalija Latvėniene.
- ⁷ Žilvytis Šaknys, Jaunimo iniciaciniai ir kalendoriniai papročiai. Kn. *Lietuvos kultūra: Aukštaitijos papročiai*. Žilvytis Šaknys Ž. (sud.). Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2007, p. 69.
- ⁸ Arūnas Streikus, Apie antikrikščioniškus sovietinių švenčių ir apeigų tikslus, *Naujasis židinys*. 2003, 10, p. 514.
- ⁹ LKP CK biuro nutarimas „Apie mokslinės-ateistinės propagandos padėtį respublikoje ir jos pagerinimo priemones“. LYA, f. 1771, ap. 191, b. 348, p. 45–50.
- ¹⁰ P. Gruodis, Atšventė Užgavėnės, *Panevėžio tiesa*, 1959 m. vasario 12 d., p. 1.
- ¹¹ Panevėžio miesto kraštotyros muziejaus metinė darbo ataskaita už 1959 m., PAA, f. 227, ap. 1, b. 68, p. 5–6.
- ¹² Panevėžio miesto kraštotyros muziejaus darbo ataskaita už 1959 m. I-ą ketvirtį, PAA, f. 227, ap. 1, b. 68, p. 13; Gruodis, Atšventė Užgavėnės, p. 1.
- ¹³ Gruodis, Atšventė Užgavėnės, p. 1; Panevėžio miesto kraštotyros muziejaus metinė darbo ataskaita už 1959 m. PAA, f. 227, ap. 1, b. 68, p. 5–6; Panevėžio miesto kraštotyros muziejaus darbo ataskaita už 1959 m. I-ą ketvirtį, PAA, f. 227, ap. 1, b. 68, p. 13.
- ¹⁴ Gruodis, Atšventė Užgavėnės, p. 1.
- ¹⁵ Panevėžio miesto kultūros namų darbo ataskaita už 1959 m. PAA, f. 227, ap. 1, b. 66, p. 4; plg. Panevėžio miesto kraštotyros muziejaus metinė darbo ataskaita už 1959 m. PAA, f. 227, ap. 1, b. 68, p. 5–6; Panevėžio miesto kraštotyros muziejaus darbo ataskaita už 1959 m. I-ą ketvirtį, PAA, f. 227, ap. 1, b. 68, p. 13.
- ¹⁶ Panevėžio miesto kraštotyros muziejaus darbo ataskaita už 1959 m. I-ą ketvirtį, PAA, f. 227, ap. 1, b. 68, p. 13.
- ¹⁷ Žiema atsiveikina, *Panevėžio tiesa*, 1980 m. vasario 29 d., p. 4; Kviečiame į žiemos šventę, *Panevėžio tiesa*, 1982 m. vasario 18 d., p. 4 ir kt.
- ¹⁸ Ginas Pinigis, Aidėjo Berčiūnų šilas..., *Panevėžio tiesa*, 1981 m. vasario 28 d., p. 4.

- ¹⁹ Ten pat, p. 4.
- ²⁰ Limina Kepalaitė, Marga marga – kur daireis. Įspūdžiai iš miesto Žiemos šventės, *Panevėžio tiesa*, 1984 m. kovo 1 d., p. 4.
- ²¹ *Žiema atsisveikina*, p. 4.
- ²² Panevėžio miesto kultūros namų darbo ataskaita už 1985 m. PAA, f. 882, ap. 1, b. 62, p. 1–2.
- ²³ Interviu su Gintaru Kerbedžiu; plg. Žiema atsi-sveikina, *Panevėžio tiesa*, 1980 m. vasario 29 d., p. 4.
- ²⁴ Pinigis, Aidėjo Berčiūnų šilas, p. 4.
- ²⁵ Ten pat, p. 4.
- ²⁶ Sveikatos ir sporto olimpiados „Nuo gintarinės Baltijos iki olimpinės Maskvos“ kontrolinių var-žybų ir miesto žiemos šventės scenarijus. PAA, f. 882, ap. 1, b. 30, p. 18.
- ²⁷ Panevėžio miesto kultūros namai. 1984 m. ma-siinių renginių scenarijai. PAA, F. 882, ap. 1, b. 55, p. 1–3.
- ²⁸ Interviu su Gintaru Kerbedžiu.
- ²⁹ Interviu su Gintaru Kerbedžiu.
- ³⁰ Interviu su Gintaru Kerbedžiu.
- ³¹ Interviu su Lina Viliene.
- ³² Interviu su Lina Bertašiene.
- ³³ Šeštadienį Žiemos palydos mieste įvyks bet koku oru, *Panevėžio rytas*, 1995 m. vasario 22 d., p. 6.
- ³⁴ Audronė Palionienė, Užgavėnių papročiai, *Panevėžio tiesa*, 1989 vasario 9 d., p. 3.
- ³⁵ Pvz., Šeštadienį Žiemos palydos mieste įvyks bet koku oru, p. 6.
- ³⁶ Algimantas Kairys, Lakstysime!, *Panevėžio balsas*, 1995 m. vasario 26 d., p. 2 ir kt.
- ³⁷ Vitalija Jalianiauskiene, Šiek tiek ankstyvos, už-tat šaunios žiemos palydos!, *Sekundė*, 1996 m. vasario 20–21 d., p. 1–2.
- ³⁸ Inga Kontrimavičiūtė, Žiemos palydose – tik organizatoriai ir kariai, *Sekundė*, 2004 m. vasario 23 d., p. 1.
- ³⁹ Parduotuvės „Pas Juozapą“..., *Panevėžio balsas*, 1997 m. vasario 13 d., p. 1; plg. Užgavėnės!, *Panevėžio balsas*, 2006 m. vasario 27 d., p. 11 ir kt.
- ⁴⁰ Zita Kukuraitienė, Sudiev, žiema!, *Panevėžio bal-sas*, 1992 m. kovo 3 d., p. 1.
- ⁴¹ Artėja Užgavėnės, *Panevėžio balsas*, 1992 m. vasa-rio 20 d., p. 1.
- ⁴² Nijolė Norvilienė, Šalta žiema šalin eina, *Sekun-dė*, 1998 m. vasario 23 d., p. 2.
- ⁴³ Birutė Tylienė, Susibūrėme „Žiburėlio“ bibliote-koje, *Panevėžio balsas*, 2001 m. kovo 7 d., p. 15.
- ⁴⁴ Inga Kontrimavičiūtė, Persirengėliai maudėsi klijuose, *Sekundė*, 2010 m. vasario 8 d., p. 1, 3.
- ⁴⁵ Lina Kielaitė, Vaikų kaukės – nepiktos, *Panevė-žio balsas*, 1999 m. vasario 27 d., p. 7; Asta Šiau-čiūnienė, Jau laikas daryti kaukes, *Panevėžio rytas*, 1995 m. vasario 17 d., p. 2; Jurga Bartulytė, Užgavėnėms – įspūdinga kaukių paroda, *Sekun-dė*, 2000 m. kovo 4–5 d. ir kt.
- ⁴⁶ Vilija Raubienė, Vaikams sumigus Laura gami-na kaukes, *Sekundė*, 1998 m. vasario 11 d., p. 7; plg. D. Kondrotaitė Žiema spūdino iš kiemo, *Panevėžio balsas*, 2001 m. kovo 2 d., p. 15 ir kt.
- ⁴⁷ Subildo, sutrinko kažin kas pačiam dienos vi-dury, *Panevėžio balsas*, 1993 m. vasario 24 d., p. 1; Zita Dobrovolskienė, Žiema iš miesto išvaryta tūkstančiais švilpynių, *Panevėžio balsas*, 2009 m. vasario 25 d., p. 6 ir kt.
- ⁴⁸ Laimutis Genys, Užgavėnių šurmulyš žada Ga-vėnios tylą ir susikaupimą, *Panevėžio rytas*, 1994 m. vasario 15 d., p. 2; Danutė Genienė, Užgavė-nės: smagus pašėlimas prieš ilgą susikaupimą, *Sekundė*, 1995 m. kovo 9 d., p. 9.
- ⁴⁹ V. R., Ar Užgavėnės nevirsta pasipinigavimu?, *Sekundė*, 1998 m. vasario 26 d., p. 7.
- ⁵⁰ Kontrimavičiūtė, Persirengėliai maudėsi klijuose, p. 3.
- ⁵¹ Albina Saladūnaitė, Užgavėnės!, *Panevėžio balsas*, 1996 m. vasario 20 d., p. 1; Albina Saladūnaitė, Užgavėnės! *Panevėžio balsas*, 1997 m. vasario 11 d., p. 1; Vasario dvidešimt ketvirtoji..., *Panevėžio balsas*, 2004 m. vasario 24 d., p. 12.
- ⁵² Genys, p. 1–2.
- ⁵³ Vitalija Vasiliauskaitė, „Arklų bėgo – žolė auga“, *Panevėžio balsas*, 1994 m. vasario 15 d., p. 2.
- ⁵⁴ Lionė Lapinskiene, Mes šiandien užsigavėsimė, tegul užsigavi ir liaujasi visos bėdos, visos ne-laimės!, *Panevėžio rytas*, 1995 m. vasario 28 d., p. 3.
- ⁵⁵ Vitalija Vasiliauskaitė, Dabar reikės užrakinti lašinius ir dešras, *Panevėžio balsas*, 1995 m. vasa-rio 28 d., p. 1–2.
- ⁵⁶ Užgavėnių kaukės, *Panevėžio balsas*, 1996 m. vasario 11 d., p. 6.
- ⁵⁷ Nijolė Norvilienė, Šiandien liepsnos Gavėnas!, *Sekundė*, 1997 m. vasario 11 d., p. 1–2.

B. d.